

ABDUQAYUM YO‘LDOSH HIKOYALARIDA JAMIYAT VA INSON MUNOSABATLARI TALQINI

Davronova Shohsanam G‘aybulloyevna,
filologiya fanlari doktori (DSc), BuxDU professori v.b.

Annotatsiya. Maqolada hozirgi o‘zbek nasrining taniqli vakillaridan biri Abduqayum Yo‘ldosh hikoyalarida jamiyat va inson munosabatlari, ijtimoiy muammolar talqini masalasi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar. Hikoya, Abduqayum Yo‘ldosh hikoyalari, badiiy talqin, badiiy obraz, poetik mahorat, ruhiyat tasviri, jamiyat va inson talqini.

Adabiyotda inson va uning atrof muhit, jamiyat bilan munosabati, kishilarning o‘zlari mansub bo‘lgan sharoit bilan aloqalari masalasi azaldan talqin etib kelingan. Bu, albatta, tabiiy. Chunki inson yakka o‘zi mavjud bo‘la olmagan qatorida, bir o‘zi hayot kechirib ham bilmaydi. Tabiiyki, u umri davomida tabiat va jamiyat bilan bog‘liqlikda bo‘ladi. Kishilarning yashash sharoiti, harakat qilayotgan zamini, tug‘ilib o‘sgan yoki turmush kechirayotgan hududi, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy sharoiti ular hayotining mazmuniga muayyan iz qoldiradi. Insonning ma’naviy dunyosi, ruhiy olami, borliq haqidagi tasavvurlari va qarashlarida yashash tarzi va o‘zaro aloqada bo‘lgan odamlarning sezilarli ta’siri bo‘ladi.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida jamiyat va inson munosabatlarining turli-tuman murakkab qirralari yoritilgan asarlarni uchratishimiz mumkin. Hikoya janrida barakali qalam tebratib kelayotgan ijodkorlar Xurshid Do‘stmuhammad, Abduqayum Yo‘ldoshev, Nabi Jaloliddin, Nazar Eshonqul, Zulfiya Qurolboy qizi, Isajon Sulton, Ulug‘bek Hamdam singari ijodkorlar asarlarida jamiyat muammolari

va inson shaxsiyati, xarakteri, ruhiyati turli tomonlama talqin etib kelinmoqda. Bu borada Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalari alohida e’tiborni tortadi.

Yozuvchi Abduqayum Yo‘ldoshevning “Osmon og‘ushi” (2018), “Qaydasan mo‘jiza...” (2019), “Puankare” (2019), “Mashaqqatlar osha yulduzlar sari” (2021) kabi to‘plamlaridan o‘rin olgan ko‘plab hikoyalarda yangi davrning muammolari, insonlarning o‘zaro munosabatlari jarayonida yuzaga keladigan ixtiloflar, ma’naviyat, milliylik masalalari qalamga olinadi.

Adibning hikoyalarda yangi zamon o‘zgarishlari va bularni turlicha qabul qilgan odamlarni ham, shaxsiy manfaatlari yo‘lida o‘zgalarni qurbon qilishdan qaytmaydigan shafqatsiz kimsalarni ham, o‘zgalarga ishonib, hammani o‘ziday deb bilib, pand yegan kishilarni ham uchratishimiz mumkin. Bularning bari hayotdagiday murakkab va hayotdagiday haqqoniy qilib ko‘rsatiladi. Aytish mumkinki, adib hikoyalarda turmushning achchiq haqiqatlarini ochiq-oydin, boricha ko‘rsatish va talqin etish harakati kuzatiladi. “Bozor”, “Quduq”, “Boy”, “Aybdor”, “Otasining qizi”, “Hayot endi boshlanadi”, “Hayot shafqatsiz”, “Alvido, go‘zallik” kabi bir qator hikoyalar misolida bunga amin bo‘lish mumkin.

Insonning o‘zi yashab turgan sharoitga tez moslashib ketishi, odamlar bilan iliq munosabat o‘rnatishi, albatta, ijobiy holat. Lekin jamiyat va inson munosabatlarida ko‘zga tashlanadigan ayrim ziddiyatlar ham mavjudki, Abduqayum Yo‘ldosh hikoyalarda aks etgan voqeliklar asosida bu borada xilma-xil fikr va qarashlarning yuzaga kelishiga bois bo‘ladi. Inson yon-atrofidagi kishilar bilan mustahkam aloqaga kirishishi va yurtining rivojiga munosib hissasini qo‘shishi bu – e’tirofga loyiq jihat. Ammo atrof-muhit ta’sirida insonning o‘zligi, e’tiqodi, qarashlari, ma’naviyati o‘zgarishi esa o‘yga toldiradigan masaladir. Bu, albatta, masalaning qay tarafga evrilgani bilan bog‘liqdir. Har bir inson o‘zi mansub bo‘lgan jamiyatning muhim bir uzvi sifatida uning taraqqiysi uchun mas’ul. Biroq bunda

ijtimoiy holatning qay ahvolda ekanligi bilan bog‘liq jihat muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu muammolar, tabiiyki, jamiyat va inson munosabatlari talqinida murakkabliklarni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy muhit ta’siriga tushgan va bu jarayonda qiyinchiliklarga uchragan qahramonlar yozuvchi Abduqayum Yo‘ldoshevning ko‘plab hikoyalarida uchratiladi. Iqtisodiy sharoitning og‘irligi va jamiyatdagi adolatsizliklar sabab orzulari ushalmagan, kelajakka umidvor bo‘lib hayot kechirgan Toshkentboy (“Hayot endi boshlanadi”); yon-atrofdagilarning shafqatsizligi, ko‘ngliga ozor berishi tufayli tushkunlikka tushib qolgan Tirkash muallim (“Quduq”); o‘z manfaati yo‘lida hech narsadan qaytmaydigan pastkash kimsalar ta’sirida qalbi ozorlangan Asrorqul (“Bandi”) kabi qahramonlar adibning turmush mashaqqatlarini, hayotning murakkabligini o‘z taqdirida namoyon qilgan insonlarning yorqin timsollaridir.

Yozuvchining “Alvido, go‘zallik” hikoyasi “Saksoninchi yillarning oxirlari edi” [3.79] degan jumla bilan boshlanadi. Asar hikoyachisi voqealar silsilasida muhim o‘rin tutmaydi, biroq o‘sha ovulning bir vakili sifatida bo‘lib o‘tgan hodisalarni kuzatuvchi va bayon qilib beruvchi vazifasini o‘taydi. Qahramon dastlab ovul odamlarini, ya’ni jamoani tasvirlaydi. Asar qahramonlari sahroda dehqonchilik bilan shug‘ullanadigan oddiy mehnatkash odamlar. Hikoyachining bayonidan anglash mumkinki, u yerlardan fayz ketgan: yerlar sho‘rlay boshlagan, daraxtlar qurib bormoqda edi, hosildorlik sezilarli darajada pasaygan. Bu holatni tabiiy sharoit bilan asoslash mumkin, albatta. Ammo ovul kishilarining yashash tarzi ham havas qilgulik ahvolda emasligi ayonlashadi: “Ovulimizning aksariyat erkaklari ichishni yaxshi ko‘rishar, shu sabablimi to‘ylar janjalsiz o‘tmasdi; ayollari esa kun bo‘yi mol-hol tashvishi bilan band edilar. Kechqurunlari, televizorda biron bachkana, uzundan-uzoq serial bo‘lib qolsagina ko‘pchilik dasturxon atrofida o‘tirib, shuni tomosha qilishardi.

Mana shunday ikki tomchi suv yanglig‘ bir xil o‘tib borayotgan kunlarimizdan birida ovulimizda yaqinda armiyadan qaytgan Muslim aka uylandi. To‘yda odatdagidek molday to‘yib ichib olgan erkaklar janjal qilishdi, ayollar uy-uylariga narsa tashishdi” [3.79].

Voqealar bayoni orqali anglashiladiki, ovul kishilari hayotida yorug‘lik ko‘rinmaydi. Asarda nomlari alohida tilga olingan qahramonlar – Muslim aka, uning onasi Marvarid momo va xotini Oysuluv yanga. Asar voqealarining tuguni ana shu yuqoridagi parchada aks etgan Muslim aka va Oysuluv yanganing to‘ylaridan keyingi holatlar ta’siri bilan bog‘liq. Yangi tushgan kelinchakning ta’rifi ovuldagi jonlanishga sabab bo‘ladi. Ya’ni kelinchakning go‘zalligi, latofati hammaning e’tiborini tortayotgan edi. Ayni paytda “Cho‘l shamolida rosa qoraygan, lablari, qo‘llari taram-taram yorilib ketgan, faqat ko‘z oqigina yiltirab ko‘rinib turgan qishloq ayollari” [3.81] tasviri bilan “Atlas qo‘ylak-lozim kiygan, yaltirab turgan sochi taqimini o‘padigan, oppoq yuzli, kipriklari uzun-uzun, jismi nozikkina” [3.81] kelinchak o‘rtasidagi tafovut kitobxonning ham diqqatini jalb etadi. Bular, albatta, tashqi jihatlar. Jismoniy mehnatning og‘irligi, tabiiyki, ayollarning tashqi ko‘rinishiga ta’sirini o‘tkazishi mumkin. Biroq ovul kishilarining ma’naviy olamida ham salbiy holatlar yaqqol ko‘zga tashlanadi. Beg‘ubor qalbli bolalar “Kumush yanga” deb ta’riflagan qahramonga turmush o‘rtog‘i Muslim aka “kampir”, deya murojaat qiladi. Hatto ayolining joni ozorlangan paytida ham unga qo‘pollik bilan munosabatda bo‘ladi, uning qishloq erkaklariga xos g‘ururi shuni taqozo qilar edi. Ayollar ham Oysuluv yanganing holatini tushunmas edilar. Uning o‘z sharoitlariga asta-sekin ko‘nikishi uchun imkoniyat yaratib bermadilar, balki uning ko‘nglini ozorlashda davom etdilar. “Ayniqsa, ayollarning shang‘i ovozda bir-birlarini mensimay gaplashishlari, hatto behayo so‘zlarni bemalol aytib tashlashlarini ko‘rib kalovlanar, bunday mahallari kiprik qoqmay ayollarga qarab qolar, ammo miq etib

og‘iz ochmasdi. O‘z navbatida chopiqchi ayollar Oysuluv yanganing kamsuqumligidan, jur‘atsizligidan battar asabiylashishar va uni gap bilan chimdib-chimdib olib xumordan chiqishardi. O‘, o‘zim necha marta ko‘rganman Oysuluv yanganing chekka-chekkaga o‘tib, yum-yum yig‘lab olganlarini. Yanga yig‘lardiyu, lekin ovovzini chiqarmasdi. Mening nazarimda, bularning bari bir taraf edi-yu, erining qo‘pol muomalasi bir taraf edi Oysuluv yangaga” [3.83]. Bularning ta‘sirida sodda, samimiy, tortinchoq kelinchak qattiq eziladi, bu uning tashqi ko‘rinishida ham zohir bo‘lgani qatorida ichki holatlarida ham yuz ko‘rsatadi. U hatto turli gap-so‘zlar ta‘sirida she‘r, xotira yozib yuradigan daftarlarini ham “qumg‘on tagiga tutantiriq izlayotgan oshpaz opaga berib yubordi” [3.84]. Tabiiyki, hikoya voqealari ana shunday ayanchli holatlar tasviri asosida rivojlantirilib borilar ekan, ayolning ruhiyatida, keyingi hayotida qanday o‘zgarishlar bo‘lganligi kitobxonni qiziqtirib qo‘yadi. Buni hikoyachining keyingi jarayonlarda ovul hayotidan uzilishi bilan dalillanadi. O‘qishdan ta‘til paytida qaytgan qahramon butunlay o‘zgacha manzaraning guvohi bo‘ladi. “Paqirlarini plastmassa idishlarini sisterna quvuridan oqayotgan suvga birinchi bo‘lib qo‘yishga urinib bir-birlarini sur-sur qilayotgan ayollar to‘pi ichida turgan bir qop-qoragina, dog‘ bosgan mushtday yuzini ajin to‘rlatgan, sochlari to‘zib ketgan, eski xalat kiygan juvon baqirmoqda edi. Darvoqe, ayollarning hammasi baqir-chaqir qilishar, ammo men faqat shu juvonning so‘zlarini eshitardim” [3.85]. Ko‘rinib turibdiki, hikoya avvalida yon-atrofdagi ayollardan latofati va ibosi bilan alohida ajralib turgan kelinchak, asar so‘ngida ularning safiga qo‘shiladi. Ya‘ni o‘sha ovuldagi boshqa ayollarga xos bo‘lgan salbiy jihatlarni o‘zlashtirib oldi. Ayolning tashqi ko‘rinishidagi o‘zgarishlar noqulay ob-havo, qiyin sharoitda mehnat qilayotganligi bilan bog‘liq, albatta. Ammo uning o‘sha ayollar kabi baqirib gapirishi, holati tasviri hikoyachi qahramon qatorida o‘quvchiga ham ta‘sir ko‘rsatadi. “Nahot, nahot tirikchilik, bir burda non tashvishlari

shunday suluv juvoni bir yil ichida kampirga aylantirgan bo'lsa. Qani men ko'rgan Oysuluv yanganing suluvligi, ibosi? Qani men Oysuluv yanganing ko'zlarida ko'rgan o't? Bugun, ikki paqir sho'r suv uchun jonini jabborga berib talashayotgan, shu suvni olgani uchun o'zini baxtiyor sezayotgan Oysuluv yangani kim, kimlar bu ko'yga soldi... Nahot, nahot endi bir insonning umri shu bilan o'tib ketsa..." [3.86].

Hikoyada jamiyat va inson munosabatlarida ko'zga tashlanadigan ana shunday ziddiyatli masalalar qamrab olingan. Iqtisodiy ahvoldagi tushkunlik, kishilarning bir-birlariga bo'lgan ta'sirlari, go'zallikka soya soldi. Asarning boshlanishida yozuvchi tasvirlagan tabiatdagi tushkunlik, yerlarning sho'rlashi, daraxtlarning qurib borayotgani tasviri asar qahramonining taqdiriga ishora qiladi. Voqealar yakunida go'zallikni his qilmagan, uni asrab-avaylamagan jamiyat uni mahv etadi, o'z girdobiga tortadi, degan xulosani chiqarish mumkin. Asar orqali og'ir ijtimoiy, iqtisodiy sharoit kishilarning nafaqat jismoniy holatiga, balki ma'naviy dunyosiga ham salbiy ta'sir etganligini ko'rish mumkin. Chindan ham "Yozuvchi "Alvido, go'zallik..." hikoyasida sho'rolar davrida ko'p yillar hukmronlik qilib, insonni haqiqiy go'zallikdan mahrum etgan: "Go'zallikning manbai mehnatdadir", degan aqidaga ham tuzatish kiritadi. O'zi uchun emas, ko'pchilik uchun jamoa xo'jaligida qilingan majburiy mehnat Oysuluvdek nozik va ma'suma ayol go'zalligini barbod qildi. Go'zallik qadrlangan joyida azizdir. U qo'llab-quvvatlansa, unib-o'sishi, yashnashi uchun sharoit yaratib berilsagina kamolga yetadi" [4]. Ijodkor Oysuluv va u kelin bo'lib tushgan ovul odamlari tasviri orqali inson va jamiyat muammosini qalamga olgan, deyish mumkin. Cho'llarni o'zlashtirish siyosatining salbiy oqibatlarini, kishilarning turmush sharoitlaridagi og'ir ahvol va bu holatlar ta'siriga tushgan odamlar o'rtasidagi munosabatlarni yozuvchi "Alvido, go'zallik" hikoyasida tashqi va ichki olamida go'zallik zohir bo'lgan

o‘zbek ayoli – murakkab davrning vakilasi badiiy timsolini yaratish orqali ochib berdi.

Umuman olganda, Abduqayum Yo‘ldosh hikoyalarida inson olami ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlar, davrning murakkabliklari bilan bog‘liqlikda talqin etib berildi.

Adabiyotlar:

1. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Т.: Ўзбекистон, 2002. – 560 б.
2. Каримов Ҳ. Истиклол даври адабиёти. – Т.: Yangi nashr, 2010. – 364 б.
3. Yo‘ldoshev A. Albido, go‘zallik. / Yo‘ldoshev A. Mashaqqatlar osha yulduzlar sari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – B. 79-86.
4. Солижонов Й. Гўзалликнинг турфа ранглари. Бир ҳикоя атрофидаги ўйлар. / Интернет сайти: <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/abduqayum-yoldosh-alvido-gozallik-yoldosh-solijonov-gozallikning-turfa-ranglari-abduqayum-yoldosh-sunbulaning-ilk-shanbasi.html>
5. То‘rayev D. Yangi o‘zbek adabiyoti. O‘quv qo‘llanma. – Т.: Fan. 2008. – 192 б.

Research Science and Innovation House